

Villkor för uthyrning av TV-apparat till intagen m.m.

Anmälan

AA anförde i en anmälan, som kom in till JO den 20 december 2004, följande. På ungdomsavdelningen i anstalten Kristianstad har personalen börjat tillämpa en ny ”bestraffningsmetod” som består i att de intagnas TV-apparat konfiskeras i 24 timmar eller längre vid arbetsvägran eller annan förseelse. Härtill kommer rapport, löneavdrag eller avskildhet på bostadsrummet till ordinarie arbetstidens slut. Om man inte befinner sig i sitt bostadsrum blir det ytterligare en rapport. Även när TV-apparaten är konfiskerad får de intagna betala hyra för den.

Utredning

Anmälan remitterades till Kriminalvårdsmyndigheten Kristianstad för utredning och yttrande. Kriminalvårdsmyndigheten hänvisade i remissvaret till ett yttrande av tf. kriminalvårdsinspektören BB, som beskrev verksamheten på ungdomsavdelningen. I yttrandet angavs följande.

På ungdomsavdelningen arbetar vi utifrån ett fas-system. I dag finns i princip två faser (1–2 samt 3–4); tanken är att det så småningom (under 2005) ska finnas fyra faser (1, 2, 3 samt 4). Nya intagna placeras på avdelning C 1–2. Tanken är att introduktion och alla utredningar skall göras under den tid som den klienten befinner sig på avdelningen C 1–2. På denna avdelning skall den intagne utsättas för så få störande stimuli som möjligt. Detta för att klienten skall få tid att tänka efter och vara så opåverkad av andra klienter som möjligt. Tillgång till gemensam TV finns i pentry på samtliga avdelningar, fram till inläsning på rummen sker klockan 20.00. TV på rummet är inget självklart, utan en förmån som man får söka efter 1–2 veckor på avdelningen. Ansökan beviljas vid forum där all närvarande personal förmedlar sin åsikt om hur den intagne har skött sig. Den intagne skall uppvisa god skötsamhet och ett bra förhållningssätt till medintagna såväl som personal. Därefter skrivs ett TV-kontrakt vilket skriftligen delgivs den intagne. I kontraktet för TV (hyr-TV) står följande:

Jag har tagit del av bifogade hyresvillkor och förbinder mig med min namnteckning att följa dem i dess helhet. Om jag bryter mot någon av kontraktets bestämmelser kan kontraktet komma att betraktas som brutet och riskerar att mista rätten/möjligheten att inneha TV-apparat. Enskild misskötsamhet (om jag missköter mig), på avdelningen kan resultera i att TV:n tas ut ur mitt rum under ett dygn eller längre tid, utan att hyran dras av för den tiden. För att få in TV:n igen behövs ingen ny anhållan.

Detta innebär att TV:n kan komma att plockas ut under 24 timmar eller mer vid upprepning, om den intagne rapporteras för misskötsamhet på avdelningen.

Intagna i fas 1–2 får normalt inte in tillgång till Playstation-spel eller liknande. Detta med anledning av att de inte ska själva isolera sig under den första delen av anstaltsvistelsen. I dessa fall görs alltid en individuell prövning då det förekommer fall där spelet har en lugnande verkan på klienten.

En intagen kan under verkställigheten ansöka om att få flytta upp i fas. Detta beviljas under förutsättning att den intagne uppvisar god skötsamhet, samt att han tar ansvar för och är aktiv i sin planering för en framtid utan brott. Det finns en checklista som personalen diskuterar utifrån, innan sådan flytt beviljas. Blir en intagen inte uppflyttad på grund av sitt beteende förs ett samtal med denna klient om vad han kan behöva ändra på.

KvaL 9 § Intagen skall behandlas med aktning för hans människovärde. Han skall bemötas med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med vistelse i anstalt. Intagen skall visa hänsyn mot anstaltspersonal och medintagna. Han skall rätta sig efter de ordningsregler som gäller för anstalten och de anvisningar som anstaltspersonalen lämnar honom.

När man väl är i fas 3–4, kan man få in eget Playstation. De intagna på den avdelningen har också större tillgång till avdelningens gym.

Fullt utbyggt är det tänkt att fas 4 ska ha självförvaltning och då laga mat även till fas tre. Detta är dock endast i planeringsstadiet.

Grundtanken i detta system är att ungdomar behöver en tid att stanna upp och tänka över vad som har hänt. Vi för många samtal och arbetar aktivt i personalgruppen med att lösa problem direkt då de uppstår. Vetenskapliga studier visar att ett icke önskvärt beteende är lättare att ändra vid direkthandling än vid ett långdraget ärende, med mängder av pappersarbete innan den intagne får konsekvensen av sitt handlande. Vårt arbetssätt är först att försöka prata igenom ärendet för att omgående få en ändring. Skulle detta inte nå framgång, sker tillfällig indragning av förmåner. Klienten är hela tiden själv aktiv i sin verkställighet och väljer själv om denne vill följa de ordningsregler och kontrakt som han har skrivit under.

Planen som bedrivs vid anstalten är i början fyrkantig, för att därefter rundas av. Klienten arbetar sig själv uppåt, i systemet och inkasserar förmåner och belöningar. Vid misskötsamhet kan dessa förmåner revideras enligt ett system som de intagna själva har föreslagit genom sina förtroenderådsmöten med avdelningens ledning. Exempelvis indragning av TV, indragning av enskild fysisk träning, m.m.

Vi tar inte bort möjligheterna till fysisk träning, men just den klienten kan inte för dagen ha enskild fysisk aktivitet utan måste utöva denna tillsammans med den övriga gruppen. Den intagne som inte har tillgång till egen hyr-TV, kan se på TV tillsammans med övriga intagna i pentryt. Utöver detta kan denna intagne läsa dagstidningar och lyssna på radio på sitt bostadsrum.

Det är således inte fråga om en bestraffning på grund av att den intagne inte sköter sig, utan en tillfällig indragning av en förmån, som denna klient själv har valt att göra. Vid all programverksamhet vid avdelningarna genomsyrar kunskapen av att lära sig att välja det för den intagne eller andra i dennes omgivning mest positiva valet. Detta är ett led i att lära sig välja olika alternativ i olika situationer, vilket senare ska kunna leda till att den intagne inte faller tillbaka i att endast en väg finns.

KvaL 12 § En intagen är skyldig att delta i den verksamhet och ha den sysselsättning i övrigt som anvisas honom eller henne. Den som får ålderspension enligt lagen (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension eller lagen (1998:702) om garantipension får dock inte åläggas att ha någon sysselsättning, och den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring får åläggas att ha sysselsättning bara av den art och omfattning som kan anses lämplig för honom eller henne lag (2002:307).

Att en intagen bryter mot 12 § KvaL innebär att denna intagne inte följer den skyldighet som lagen föreskriver gällande sysselsättningsplikt, för det arbete som anvisas honom. Vid dessa tillfällen försöker personal att prata med den intagne för att reda ut vad som är källan till att den intagne inte utför sin sysselsättning. Om den intagne då väljer att utföra sitt arbetsmoment sker ingen åtgärd mer än en positiv feedback till den intagne för att denne har valt rätt alternativ. Skulle den intagne inte välja detta alternativ utan fortfarande vägra att utföra sin sysselsättning, skrivs en rapport, samt förmänen gällande exempelvis TV:n dras in under 24 timmar. Det gäller alltså ingen konfiskering av någon intagens egen TV, utan en tillfällig indragning av förmänen att få låna en hyr-TV. Rapporten föranleder sedan ett förhör som resulterar i ingen ytterligare åtgärd mer än tillfällig förlust av förmån. Under tiden som klienten arbetsvägrar skall han befinna sig på sitt bostadsrum. Detta för att klienten inte ska springa omkring och störa i korridorerna, gymmet, programrum, m.m. där annan organiserad verksamhet sker. Det rör sig inte om någon avskildhet eftersom den intagne blir tillsagd att vara på bostadsrummet under den tid som övriga klienter finns i sysselsättning eller program. Klienten är inte heller inlåst på sitt bostadsrum och har därmed ett nytt val att göra, stanna på rummet eller bryta mot denna ordningsfråga och bli rapporterad. Under lunchuppehåll och promenad under arbetstiden får den arbetsvägrande klienten lämna sitt rum och vara tillsammans med övriga intagna. Det sker inget löneavdrag för den arbetsvägrande klienten, däremot erhåller denne ingen ersättning för utfört arbete. Det finns ingen ersättning att få om man vägrar att delta i sysselsättningen. Att man får betala en mindre avgift trots att TV:n inte finns på den intagnes rum kan verka lustigt. Men även detta är ett val som de intagna har valt att acceptera i grunden. Detta genom att skriva på kontraktet som enskild person, men även då förtroenderådet för ungdomsavdelningen har varit med och utverkat dessa regler. Summan som hyr-TV debiteras med är 3:-/dag. Denna summa täcker inte den totala kostnaden för TV:n, resterande del står kriminalvården för. Det val som den intagne gör är att låna en TV till de regler som finns beskrivna, klienten väljer också om han vill bryta mot dessa. Genom att alla intagna blir upplysta muntligen och skriftligen innan de får skriva på kontraktet är de medvetna om konsekvenserna av att bryta mot villkoren. Detta är ett led i att försöka få de intagna att förstå att en överenskommelse skall hållas även om det i den verkliga världen kan svida lite. Vi gör ofta jämförelser för att de intagna ska kunna se hur samhället fungerar. Exempelvis: Om jag hyr en TV på Thorn så ska denna betalas varje månad. Om jag inte arbetar tjänar jag inga pengar, men jag måste ändå betala för min TV även om jag inte använt denna.

Vi tillgodoser att de intagna har dagsfärska tidningar, har radio på rummen samt tillgång till TV i pentryavdelningen. Därvid har vi uppnått den del av 14 § kriminalvårdslagen som finns givet för tillgång till massmedier. De intagna har därmed full tillgång till nyheter så att de kan följa med vad som händer i världen.

Därutöver anförde kriminalvårdsmyndigheten genom kriminalvårdschefen CC följande.

Med anledning av AA:s anmälan kan följande anföras. Ungdomsavdelningen utökades från 16 till 32 platser under 2004. I början av hösten planerades verksamheten för den utökade ungdomsavdelningen och det bestämdes att intagna skulle genomgå verkställigheten i olika faser där man kvalificerade sig för förflyttningen mellan avdelningarna. I detta ingår bland annat att vid viss misskötsamhet kan förmäner man tidigare erhållit revideras enligt ett system där även förtroenderådet kommit med förslag på åtgärder. ---.

Problematiken hos ungdomarna är komplex och fordrar lösningar av olika slag för att förbättra deras villkor inför kommande frigivning. Viktigt är att de genast får se konsekvenserna av sitt handlande. Vid upprepad och allvarlig misskötsamhet tillämpas varning och senareläggning av villkorlig frigivning enligt gängse regler.

AA fick tillfälle att yttra sig över remissvaret.

I beslut den 23 oktober 2006 anförde *JO Nordenfelt* följande.

Bedömning

Ärendet har aktualiserat frågan om en kriminalvårdsanstalt bör utforma ett eget belönings- och sanktionssystem.

I fråga om påföljden fängelse gäller att verkställigheten skall ske med iakttagande främst av bestämmelserna i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (kriminalvårdslagen) och därtill hörande förordning (1974:248) samt de tillämpningsföreskrifter som meddelas av Kriminalvården (numera KVFS 2006:20). Ytterligare anvisningar för tillämpningen av dessa författningar kan meddelas av Kriminalvården och därutöver skall det för varje anstalt finnas särskilda ordningsregler. Föreskrifter, anvisningar eller ordningsregler får självfallet inte ges sådan form att de strider mot vad som stadgas i lagen.

Den författningstext som reglerar inskränkningarna i den intagnes redan genom fängelsestraffet hårt beskurna handlingsfrihet liksom de påföljder för den intagne som brott mot verkställighetsbestämmelserna kan leda till är uttömmande. De enda disciplinära påföljder som kan bli aktuella för en intagen som bryter mot vad som gäller för verksamheten i anstalten anges i 49 § kriminalvårdslagen. Förutom senareläggning av villkorlig frigivning enligt bestämmelserna i 26 kap. 7 § brottsbalken kan den intagne, om det bedöms att han inte kommer att rätta sig efter en tillsägelse, tilldelas en varning. Härutöver kan vissa behandlingsmässiga åtgärder som t.ex. indragning eller senareläggning av frigång eller permission eller förflyttning till annan anstalt bli följden av ett indisciplinärt beteende. Även dessa åtgärder, som av den intagne ofta uppfattas som repressiva, är av rättssäkerhetsskäl noggrant reglerade i bl.a. kriminalvårdslagen.

Av kriminalvårdsmyndighetens yttrande framgår att man vid ungdomsavdelningen arbetar efter ett "fas-system" med olika förmånsnivåer. Tanken är att den intagne vid god skötsamhet kan få flytta upp till högre nivåer och vid misskötsamhet flyttas ned. Syftet med systemet är enligt uppgift att de intagna relativt omgående skall se konsekvenserna av sitt handlande. Utformningen av TV-avtalets villkor ingår som en del av belöningsystemet.

TV-avtalet är ett civilrättsligt avtal mellan anstalten och de intagna, men ett avtal som är utformat helt på anstaltens villkor. För den som är intagen i kriminalvårdsanstalt är det utan tvekan av mycket stort värde att kunna ha en TV-apparat i det egna bostadsrummet. – Möjligheten för intagna att ha olika tillhörigheter i sitt bostadsrum regleras i 24 § kriminalvårdslagen. Enligt den

bestämmelsen får en intagen, i den utsträckning det kan ske utan olägenhet, inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritiden. – De intagnas acceptering av villkoren i TV-avtalet är i formell mening frivilligt, men med hänsyn till den utsatta situation som den intagne befinner sig i finns alltid risken att den intagne inte upplever möjligheten att avstå från att hyra en TV- apparat som ett verkligt alternativ. Har den intagne inte möjlighet att skaffa sig en egen TV-apparat kommer han dessutom att omfattas av ett belönings- och sanktionssystem som inte omfattar intagna som har en egen TV-apparat.

Hysesvillkoren i avtalet rör såvitt framgår sådant som regleras genom särskilda bestämmelser i kriminalvårdslagen. En intagen är således enligt 12 § skyldig att delta i den verksamhet och ha den sysselsättning i övrigt som anvisas honom eller henne. Vidare är en intagen enligt 52 d § skyldig att på anmaning lämna t.ex. urinprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel. Vid brott mot de åligganden som en intagen har enligt kriminalvårdslagen får, enligt min mening, åtgärder som kan uppfattas som disciplinära påföljder komma i fråga endast i den mån de är reglerade i kriminalvårdslagen. Jag vill här särskilt understryka att kriminalvårdslagstiftningen i vissa delar kan ses som en skyddslagstiftning som verkar till den enskildes förmån. Det kan mot den bakgrunden inte få förekomma att sanktionsbestämmelserna i lagstiftningen kompletteras avtalsvägen. Slutligen vill jag i detta sammanhang även hänvisa till de uttalanden som gjordes av dåvarande justitieombudsmannen Jan Pennlöv i ett beslut den 29 maj 1991 (JO 1991/92 s. 129). I beslutet kritiserades dåvarande Kriminalvårdsanstalten Kristianstad Centrum för vissa villkor för uthyrning av TV-apparater till intagna.

Kriminalvårdskommittén har i sitt betänkande Framtidens kriminalvård (SOU 2005:54) – föreslagit ett förmånssystem som skall tillämpas under anstaltsvistelsen. I betänkandet (s. 354–356) framhålls bl.a. att förmånssystemet måste tillämpas på ett sätt som i möjligaste mån garanterar en rättvis och lika behandling av intagna med samma förutsättningar. Det bör även eftersträvas att de intagna uppfattar systemets tillämpning som rättvist. Den särbehandling av intagna som det föreslagna förmånssystemet innebär bör enligt kommitténs uppfattning ha stöd i lag. För att garantera att systemet får en enhetlig tillämpning bör, enligt kommittén, regeringen i förordning eller, efter delegation, Kriminalvården i föreskriftsform reglera vilka förmåner som erbjuds och vilka skyldigheter som intagna har på en viss nivå. Det bör i detta sammanhang noteras att kommittén anser att möjligheten att ha TV och radio på bostadsrummet inte skall ingå i förmånssystemet. Skälen till detta ställningstagande är (s. 644) att i princip alla intagna i dag tillåts att ha TV och radio på bostadsrummet och att detta är den enda egentliga kommunikation med omvärlden som intagna i en sluten anstalt har efter inlåsning.

I mitt yttrande över Kriminalvårdskommitténs förslag anförde jag vad gällde förmånssystemet att tanken med att införa ett system där den intagnes motivation

och egna ansvarstagande tas till vara enligt min mening är god. Jag framhöll vidare att det är viktigt att de som är intagna i anstalt har tillräckliga incitament att sköta sig. Jag sympatiserar alltså i och för sig med tankarna bakom anstalten Kristianstads förmånssystem. Med hänvisning till vad jag har anfört ovan om åtgärder som kan uppfattas som disciplinära påföljder anser jag emellertid att anstalten, i avsaknad av författningsreglering, inte bör tillämpa ett förmånssystem av det aktuella slaget.

Med den kritik som ligger i det anförda avslutar jag ärendet.

Jag överlämnar en kopia av beslutet till Justitiedepartementet och riksdagens justitieutskott för kännedom.